

KAROLINUM

Lyrická poezie

Bolest a slast slov

Mutlu Konuk Blasingová

Z anglického originálu *Lyric Poetry. The Pain and the Pleasure of Words*,
vydaného nakladatelstvím Princeton University Press roku 2007,
přeložila a doslov napsala Daniela Theinová.

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MSMT
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže
a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu
Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2023
Redakce Magdaléna Směščíková
Grafická úprava Filip Blažek (Designiq)
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
První české vydání

© Univerzita Karlova, 2023
© 2007 Princeton University Press

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted
in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying,
recording or by any information storage and retrieval system, without permission
in writing from the Publisher.

Translation © Daniela Theinová, 2023
Epilogue © Daniela Theinová, 2023

ISBN 978-80-246-5573-4
ISBN 978-80-246-5589-5 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

VĚNOVÁNO JOHNVI

Obsah

ÚVOD	
„Volit si lidské já“	11
ČÁST PRVNÍ	
LYRICKÁ TEORIE	43
1. KAPITOLA	
Lyrický subjekt	45
2. KAPITOLA	
Historické „já“	69
3. KAPITOLA	
Zapsané „já“	117
4. KAPITOLA	
Tělo slov	143
ČÁST DRUHÁ	
LYRICKÁ PRAXE	167
5. KAPITOLA	
Čtyři kvartety: vykoupená rétorika	169
6. KAPITOLA	
Wallace Stevens a „méně čitelné významy zvuků“	197

7. KAPITOLA	
Poundův soundtrack: „číst Cantos přímo <i>na stránce</i> “	225
8. KAPITOLA	
Anne Sextonová, „překlep“	275
CODA	
Dům hrůzy jménem „Anna“	307
DOSLOV	
<i>Lyrická poezie</i> – obrana na zapřenou (Daniela Theinová)	315
LITERATURA	323
REJSTŘÍK	335

PODĚKOVÁNÍ

Mé díky patří Randymu Blasingovi, který mě v průběhu let neúnavně povzbuzoval a přispěl řadou cenných poznámek, Nancy Armstrongové za veškerou podporu a její užitečné připomínky, Hanne Winarské, bez jejíhož zájmu by kniha nikdy nevznikla, Ellen Foosové a Kathleen Cioffiové za to, že ji zdárně dovedly až do tisku, a také autorům obou posudků pro Princeton University Press, jejichž příspěvek byl neocenitelný při finální revizi rukopisu.

ÚVOD

„Volit si lidské já“

Vše lidské je nakonec cizí.

WALLACE STEVENS

V rozpravě mezi disciplínami představuje poezie už od počátku problém. Mezi filosofií a básnictvím „je jakási stará různice“,¹ prohlašuje Platón, aniž by svoje tvrzení, že poezie má s filosofií dlouhodobý „spor“, jakkoli vysvětlil; jeho pojednání nicméně dokládá, že filosofie má jistou potíž s poezií. Básníci jsou v *Ústavě* z obce vyloučeni zdánlivě proto, že mimetické fikce jsou pouhou nápodobou nápodoby a jsou tím pádem dvakrát vzdálené pravdě. Toto ohrožení diskursu pravdy by samo o sobě nepředstavovalo nebezpečí, kdyby zároveň neimponovalo těm „stránkám v nás“, jež nebezpečné jsou: tyto výtvořky jsou totiž „daleko vzdáleny od pravdy a v družném přátelství se stýkají s tím činitelem v nás, který je daleko vzdálen od rozumu“.² Pokud polis „písně nebo epické verše“ přijme, „budou v obci kralovat city slasti a strasti, a ne zákon a zásada“.³ Vedle „mužského“ principu rozumu existuje totiž také princip „ženský“, tedy ta naše část, která nás „pudí ke vzpomínkám na utrpení a k nářkům a která se jich nemůže nasytit“, a již tudíž můžeme nazvat „nerozumnou, línou a blízkou zbabělostí“.⁴ Skutečnou hrozbou zde tedy není mimesis, nýbrž způsob užití řeči,

1 Platón: *Platónovy spisy IV*, 607b-c, přel. František Novotný, Praha: Oikúmené 2003, s. 359. Pasáže z *Platónovy Ústavy* zde citujeme volně podle Novotného překladu.

2 Tamtéž, 603b, s. 354.

3 Tamtéž, 607a, s. 359.

4 Tamtéž, 604d, s. 356. Barbara Johnsonová v odpovědi na Platónovo pojetí genderu podotýká, že „vykázání básníků znamená vykázání ženskosti a vykázání ženskosti se rovná vykáz-

která burcuje emoce, jež jsou ve své různorodosti a proměnlivosti samy o sobě problematické.⁵ Zatímco „rozum“ by občany normalizoval jako společenství konzistentních, sebeurčujících subjektů pečujících o „obec“ ve svých duších, ona „druhá část“ je náchylná ke změně, a to jak na rovině jednotlivce, tak na rovině celku. Poezie nahrává vrtošivé stránce naší „přirozenosti“, a má proto schopnost vytvářet „špatné“ obce: může pohnout „rozmanitým davem“, který se „schází v divadle“ či při „lidových oslavách“,⁶ a je právě tím druhem „rétoriky, jehož se užívá před takovým shromážděním, v kterém jsou společně i děti i ženy i muži a otroci i svobodní“.⁷

Na rovině společenské ohrožuje poezie snahu o nastolení pořádku v „obci“ opatrované v duši občana, ale také v obci diskursu.⁸ Pobouzí nezvladatelné emoce, které jsou předmětem nejrůznějších názorů a přesvědčení, a dokáže hýbat masami.⁹ Z hlediska diskursu nepředstavuje poezie – vzhledem k strikt-

zání žen“ (Barbara Johnson: *Mother Tongues: Sexuality, Trials, Motherhood, Translation*, Cambridge: Harvard University Press 2003, s. 5). Podle mého soudu jde však o něco mnohem fundamentálnějšího. Z hlediska diskursu znamená vykazání básníků „exkomunikaci“ neracionální, emocionální stránky řeči za účelem vyklizení pole pro racionální diskurs a ustanovení řeči jeho nástrojem a služebníkem. V sázce je status samotného filosofického diskursu, přičemž genderová specifikace je v tomto ohledu předvídatelnou rétorickou strategií. Postavení žen je totiž pevně „dané“, zatímco spojnice mezi poezií a ženami nikoli a ženskost nepředstavuje ten typ hrozby, který by musel být redukován na poetiku. Poezie je hrozbou, již by Platónovo pojetí genderu neutralizovalo.

5 Platón: *Platónovy spisy IV*, 604d, s. 356.

6 Tamtéž, 604e, s. 356.

7 Tamtéž, 502d, s. 306.

8 Důvodem je, že „láska“, tedy „žádostivé pocity, bolest a slast [...] nás provázejí při každém jednání“ (tamtéž, 606d, s. 359) a emoce mohou lidi dohnat k iracionálnímu jednání. Výraz „emoce“ má celou řadu zastaralých významů, jež odrážejí nebezpečí, které emoce obnášejí. Podle *Oxfordského slovníku* pochází nejstarší užití výrazu (v angličtině) z roku 1579, a to ve smyslu „politického nebo společenského neklidu či nepokoje; rozruchu či veřejného nepokoje“. Další časné významy zahrnují „pohnutí, podněcování, agitaci, znepokojování“ a libovolné „rozrušení myslí, citů nebo vášní“. Psychologický význam „mentálního ‚citu‘ nebo ‚afektu‘ [...] odlišného od kognitivních či volních stavů vědomí“, se objevuje v 19. století. Všechna tato užití naznačují (společenskou) hrozbu ztráty kontroly.

9 Platónovým cílem je prosadit filosofii oproti veřejné formě jazyka, jež má širší „záběr působnosti než to, čemu [Platón] říká ‚filosofie‘“, „vymezuje se proti lidové kultuře, tak jak ji zná“, píše Charles Griswold (viz Charles Griswold: *Plato on Rhetoric and Poetry*, in: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, (online), jaro 2004, s. 3, 2). Začátky filosofie jako disciplíny souvisí s tím, jak sama sebe ustavuje jako diskurs Pravdy, jako protipól

ním autonomním pravidlům svých jazykových a formálních kódů – hrozbu rozkladu. Ztělesňuje spíše hrozbu jiného systému, který podtrhuje (a v konečném důsledku anuluje) řád rozumu. Racionální jazyk je ohrožován principem, který jej zároveň uvádí v chod: neracionálním jazykovým systémem, jenž logicky i geneticky předchází svému racionálnímu užití. Mimetická teorie poezie spočívá v oborovém popření možnosti využití emocionální a neracionální veřejné kompetence samotného jazykového kódu pro filosofickou agendu, a připravuje tak půdu pro odmítnutí poezie politickou agendou. Reprezentace musí podléhat politické kontrole; ještě předtím však musí být diskursivně korigována účinnost jazykového kódu, což je přesně účelem mimetické teorie poezie.¹⁰

Z toho důvodu se zdá, že útok na mimesis (jakkoli setrvalý) představuje vlastně zástupný problém. Dokonce i nejrůznější „obraný“ poezie se odehrávají v intencích mimesis, reprezentace a „pravdy“ – přestože „pravda“ je samozřejmě proměnlivá a „reprezentace“ může být vnímána jako básní zprostředkovaná pravda. Zásadnější ovšem je, že dosud trvá filosofické embargo na emoci obsaženou v řeči, tedy snaha o potlačení emočního náboje samotné řeči, jejíž účinky poezie ostří a zesiluje. Toto embargo úspěšně vyřadilo z kritické rozpravy o poezii emoce obsažené v řeči, a to zejména tím, že naše pojetí básnické emoce zúžilo na představu imitace, reprezentace či znázornění skutečných emocí. Je pozoruhodné, že neexistuje žádný ustálený slovník, teorie nebo metodologie sloužící k analýze povahy specificky básnické emoce, jež čerpá z rétorického účinku afekty zatížených materiálů řeči.

Tento emoční náboj řeči a otázka jeho vztahu k systematické formálnosti básnického jazyka patří k hlavním námětům přítomné studie. Kniha sice začíná odkazem k Platónovi a jeho odmítnutí poezie, mým záměrem nicméně není pokračovat v žánru „soucitných obran ubohé poezie“.¹¹ Platóna cituji pouze

k poezii, která je „zbytečná“ a „iracionální“. Griswold nicméně poukazuje na to, jak „zevšeobecnující“ a „transhistorická“ Platónova kritika je, a uvádí, že „pro Platóna je v sázce něco, co bychom mohli nazvat střetem všezahrnujících světónázorů; zdá se tedy, že v sázce jsou velmi závažné otázky z oblasti etiky, politiky, teologie a epistemologie“ (tamtéž, s. 2).

10 Mimetická teorie zabezpečuje referenci: zakládá opěrné body neměnné reality (ať už ideální, nebo zjevné) a tím i neměnný subjekt; v básnickém jazyce žádné takové body nenajdeme.

11 Philip Sidney: *An Apologie for Poetrie*, in: *Criticism: The Foundations of Modern Literary Judgment*, ed. Mark Schorer – Josephine Milles – Gordon McKenzie, New York: Harcourt 1948, s. 408. Obrana poezie je nostalgický žánr, který vzdoruje „úpadku“ poezie. Poezie však bude nadále „upadat“, neboť jak sama říká, všechno podléhá změně. Tyto obranné počiny ve skutečnosti potvrzují nadřazenost – a stvrzují autoritu – „normálního“, „racionálního“, užiteč-

proto, že se básnickým jazykem hodlám zabývat mimo platónský rámec a uvažovat o básnické emoci, aniž bych se pouštěla na půdu mimesis, reprezentace a pravdy. Předmětem mého zájmu je lyrická poezie, v níž „já“ hovoří k sobě samému nebo k nikomu konkrétně a neusiluje o vyprávění příběhu nebo dramatizaci akce. Oproštěná od podobných účelů, ztělesňuje lyrika básnický jazyk jako takový, přičemž právě tento její rozměr je předmětem mého zkoumání.

Lyrická poezie nemá mimetickou funkci. Představuje formální praxi, která do popředí staví jazykový kód a jinakost materiálu řeči ve vztahu ke všem způsobům, jimiž je lidmi používán – od reference, zpodobnění, vyjádření přes naraci, imitaci, komunikaci, myšlení a argumentaci až po teorii a filosofii. Zprostředkovává zkušenost jiného druhu uspořádání neboli systému, který funguje nezávisle na smysluplném diskursu, jehož je základem. Jedná se o mechanický systém s vlastními pravidly, postupy a vývojem. Zapojuje logiku zcela nezávislou na logice diskursu.

Neracionální systém, který je slyšet díky formální povaze básnického jazyka, se liší od všech vytvářených, uměle navozených, patologických či „deviantních“ iracionalit, stejně jako se liší od neracionality snů a dalších srovnatelných zkušeností, jež některé básnické postupy mohou evokovat. Stejně tak není možné chápat jej jako nějakou „prapůvodní“ iracionalitu. Taková „iracionalita“ implicitně potvrzuje normativnost logického jazyka, přičemž právě tato norma je zpochybňována samotnou formálností básnického jazyka, jehož účelem není reference ani racionální diskurs – představuje jednoduše jiný „jazyk“, jiný systém komunikace,¹² který má navíc schopnost nás ovládat. Každý mluvčí libovolného jazyka totiž emocionálně reaguje přímo na tento jazyk, třebaže se myšlenky a figury obsažené v básni mohou běžnému čtenáři zdát právě tak složité jako myšlenky filosofické. Formální materiál básnického jazyka je před-

ného jazyka, který poezii staví do role toho, co se musí bránit. Nadto je zjevné, že obrany básnictví často hájí něco jiného – něco, k čemu by poezie mohla být užitečná. A jímavost nej-různějších pokusů mobilizovat poezii pro politické účely nakonec znamená, že jejich autoři hrají podle Platónových pravidel a na jeho domácí půdě. To je například problém nerealizovatelného výhledu Julie Kristevy: „básnická mimesis“ – „[m]imesis a básnická řeč, od níž je neoddelitelná“ – má potenciál „rozhýbat to, co toto dogma vytěsnilo“, a může vést až „k sociální revoluci“ (Julia Kristeva: *Jazyk lásky: Eseje o sémiotice, psychoanalýze a mateřství*, přel. Josef Fulka, Praha: One Woman Press 2004, s. 52, 54, 55). Platón měl tedy pravdu: to přesně je účelem mimesis.

- 12 V intencích řecké a latinské prozodie je definicí „iracionálna“ slabika, jejíž délka nezapadá do dané metrické struktury.

pokladem jeho jednoznačně *lidového* základu. A platí, že čím pravidelnější jsou veršová schémata, tím *lidovější* jsou verše. Jak podotýká Robert Frost, poezie a její „duch“ je „v největším bezpečí v rukou málo sečtělých – v rukou těch, kteří ji znají z paměti“.¹³

Básnický jazyk není možné chápat jako takový jazyk, který se odchýlil od normy racionálního vyjádření nebo se proti ní přímo vymezuje,¹⁴ a to proto, že básnické formy zcela zřejmě odpovídají požadavkům referenčního užití řeči a racionálního diskursu. Rozvíjejí ovšem ty nejsložitější myšlenkové procesy a přísnou figurativní logiku na základě procesů, které v žádném případě racionální nejsou. Jestliže poezie zapojuje symbolickou funkci a logické principy jako součást jazykových her – od slovní hříčky až po rým –, jsou tím ohroženy veškeré superstruktury a nároky na mimojazykovou „pravdu“. Poezie je kulturní institucí, jejímž účelem je připomínat nám a demonstrovat emočně a historicky zatíženou materiální stránku jazyka, již by si jinak přisvojil logický diskurs.¹⁵ Představuje trvalé nebezpečí pro racionální diskurs, který se musí ustavičně

13 Robert Frost: *Selected Prose of Robert Frost*, ed. Hyde Cox – Edward Connery Lathem, New York: Collier 1968, s. 55.

14 To, že racionální vyjádření nepředstavuje odchylku od normy jazyka básnického, který šíří podobu jazykového kódu, jež musí být předána dál, není vůbec samozřejmé. Kdyby byla nadřazenost racionálního jazyka daná, proč by potom filosofie měla potřebu vstupovat do sporu s poezií, jež by jí v tom případě nestála za komentář?

Nietzsche píše: „Má-li kdo potřebu, aby učinil z rozumu tyrana, jako Sokrates učinil, pak je nebezpečí nemalé, že něco jiného bude tyranem. [...] Fanatismus, s jakým se vrhá veškeré řecké přemýšlení na rozumnost, prozrazuje nesnáz: bylo nebezpečí, zbývala jediná volba: buď zahynouti, nebo býti absurdně rozumným“, to znamená zcela vyloučit „pudy“ a „nevědomí“ (Friedrich Nietzsche: *Soumrak model čili: Jak se filosofuje kládívem*, přel. Alfons Breska, Vranov nad Dyjí: Votobia 1995, s. 27, 28). Je zřejmé, že zde nepostuluji „pudy“ ani „nevědomí“; to, co filosofie znemožňuje, je poezie, která je především diskursem jazykového kódu a emocionální síly, již *jako takovou* vládne.

15 Není snadné najít způsob, jak tuto postromantickou a postmoderní neracionalitu osvětlit. Rozmanité defenzivní iracionality – jež nepřímo potvrzují racionální diskurs jako normu – a organické formy, v nichž by básnický jazyk zdomácněl, svorně ustupují z básnických pozic. Čím „volnějším“ a „přirozeným“ se verš stává, tím více podléhá autoritě rozumu; moderní narušení formy je znakem kapitulace veřejné síly poezie. Veřejná síla poezie – a skutečná hrozba, již představuje – nespočívá v lokálních výbojích proti gramatice a formě, nýbrž právě ve formálnosti poezie a systémových strukturách média, které nám sděluje, jak říká Eliot, že „v umění není svobody“ (viz Dana Gioia – David Mason – Meg Schoerke (ed.): *Twentieth-Century American Poetics: Poets on the Art of Poetry*, Boston: McGraw Hill 2004, s. 108).